

BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QISH DARSLARIDA MATN BILAN ISHLASHNING INNOVATSION USULLARI

Mo'minova Muborak Keldiyor qizi

Oriental universiteti Samarqand kampusi 2-bosqich magistri

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinflarda o'qish darslarida matn bilan ishlashning innovatsion usullaridan foydalanish masalasi yoritilgan. Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'qish savodxonligini shakllantirish, matn mazmunini tushunish, tahlil qilish va undan xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, o'qish darsi, matn bilan ishlash, o'qish savodxonligi, innovatsion metodlar, interfaol usullar, matn tahlili, o'quvchi faolligi, mustaqil fikrlash, pedagogik texnologiyalar.

Bugungi kunda ta'lim tizimida o'quvchilarning o'qish savodxonligini rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich sinf bosqichida o'quvchilarda o'qish ko'nikmalarini shakllantirish, matn mazmunini tushunish, tahlil qilish hamda undan xulosa chiqarish qobiliyatlarini rivojlantirish alohida ahamiyatga ega. Boshlang'ich sinflarda o'qish darslari nafaqat o'quvchilarning o'qish texnikasini shakllantiradi, balki ularning tafakkuri, nutqi va dunyoqarashini rivojlantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Shu sababli o'qish darslarida matn bilan ishlash jarayonini samarali tashkil etish zamonaviy pedagogikaning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Hozirgi globallashuv va axborot oqimining tezlashuvi sharoitida o'quvchilardan nafaqat matnni o'qish, balki uni tushunish, tahlil qilish va baholash kabi yuqori darajadagi kognitiv ko'nikmalar ham talab etilmoqda. Shu sababli boshlang'ich ta'limda an'anaviy o'qitish usullari bilan bir qatorda innovatsion va interfaol metodlardan foydalanish zarurati ortib bormoqda. Matn bilan ishlashning innovatsion usullari o'quvchilarni o'quv jarayoniga faol jalb etadi, ularning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi hamda o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini rivojlantirish xalqaro ta'lim tizimlarida ham muhim masalalardan biri sifatida qaraladi. Xususan, xalqaro baholash dasturlari, jumladan PIRLS tadqiqotlari o'quvchilarning matnni tushunish darajasini aniqlashga qaratilgan bo'lib, bu o'qish savodxonligini rivojlantirish masalasining naqadar muhim ekanini ko'rsatadi. Shu sababli boshlang'ich sinflarda

o'qish darslarida matn bilan ishlashning samarali va innovatsion usullarini ishlab chiqish hamda amaliyotga joriy etish bugungi kunning dolzarb pedagogik vazifalaridan biridir.

Boshlang'ich sinflarda o'qish darslarini tashkil etish va matn bilan ishlash metodikasi ko'plab pedagog va psixolog olimlar tomonidan o'rganilgan. Ularning ilmiy qarashlari mazkur yo'nalishda muhim nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Psixolog olim Lev Vigotskiy ta'lim jarayonida o'quvchining faol ishtiroki muhim ekanligini ta'kidlab, shaxs rivojlanishi ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog'liq ekanini asoslab bergan. Uning fikricha, o'quvchilar yangi bilimlarni o'zlashtirish jarayonida faol muloqot va hamkorlik orqali samaraliroq natijalarga erishadilar. Bu esa o'qish darslarida interfaol metodlardan foydalanish zarurligini ko'rsatadi.

Shuningdek, mashhur pedagog Konstantin Ushinskiy o'qish jarayonida matnning mazmunini chuqur anglash muhim ekanligini ta'kidlagan. Uning fikricha, o'quvchi matnni faqat o'qibgina qolmay, balki uning mazmunini tushunishi va uni o'z fikrlari bilan boyitishi kerak.

Mahalliy pedagog olimlar ham boshlang'ich ta'lim metodikasini rivojlantirish borasida muhim ilmiy tadqiqotlar olib borganlar. Ular o'qish darslarida matn bilan ishlash orqali o'quvchilarning nutqi, tafakkuri va o'qish savodxonligini rivojlantirish mumkinligini ilmiy asoslab berganlar. Ayniqsa, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning o'qish jarayonidagi faolligini oshirishi va bilimlarni chuqur o'zlashtirishga yordam berishi ta'kidlangan.

Boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchilarda o'qish savodxonligini shakllantirishning eng muhim davri hisoblanadi. Aynan shu bosqichda o'quvchilar ongli, tez va ifodali o'qish, matn mazmunini tushunish hamda undan xulosa chiqarish kabi ko'nikmalarni egallaydilar. O'qish darslarida matn bilan ishlash esa ushbu jarayonning asosiy metodik yo'nalishlaridan biridir. Matn ustida samarali ishlash o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi, nutqini boyitadi hamda mustaqil o'qish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Matn bilan ishlash jarayoni o'quvchilarda matn mazmunini anglash, asosiy g'oyani ajratish, sabab–natija bog'lanishlarini aniqlash, savollarga javob topish, muallif fikrini tushunish va o'qilgan materialni qayta ifodalash kabi ko'nikmalarni rivojlantiradi. Shu sababli zamonaviy ta'lim jarayonida o'qituvchilar innovatsion va interfaol metodlardan keng foydalanishlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Boshlang'ich sinflarda matn bilan ishlash odatda uch asosiy bosqichda amalga oshiriladi:

1. Matnni o'qishga tayyorgarlik bosqichi. Bu bosqichda o'qituvchi o'quvchilarni matn mazmuniga tayyorlaydi. O'quvchilarning avvalgi bilimlari faollashtiriladi va yangi matnni tushunishga psixologik zamin yaratiladi.

Ushbu bosqichda quyidagi usullar qo'llanadi: suhbat va savol-javob, rasmlar orqali matn mazmunini taxmin qilish, kalit so'zlar bilan tanishtirish, mavzu bo'yicha o'quvchilarning fikrlarini aniqlash. Bu jarayon o'quvchilarning qiziqishini oshiradi va matnni anglashni osonlashtiradi.

2. Matnni o'qish jarayoni. Bu bosqichda o'quvchilar matnni o'qiydilar va uning mazmunini tushunishga harakat qiladilar. O'qituvchi o'quvchilarning diqqatini asosiy g'oyaga qaratadi hamda o'qish texnikasini rivojlantirishga yordam beradi.

Matnni o'qish jarayonida quyidagi innovatsion usullar qo'llanadi:

1. "Assotsiatsiyalar to'ri" metodi. O'quvchilar matn mavzusi bo'yicha o'z fikrlarini aytadilar va ular o'zaro bog'lanadi. Bu usul bolalarda erkin fikrlashni rivojlantiradi.

2. "To'xtab o'qish" usuli. Matn o'qish jarayonida o'qituvchi ma'lum joyda to'xtab, o'quvchilardan keyingi voqeani taxmin qilishni so'raydi. Bu o'quvchilarning tafakkurini faollashtiradi.

3. "Kalit so'zlar" metodi. Matndan muhim so'zlar ajratib olinadi va o'quvchilar shu so'zlar asosida matn mazmunini qayta tiklaydilar.

4. "Qaydlar bilan o'qish" usuli. O'quvchilar matnni o'qish jarayonida muhim fikrlarni belgilab boradilar. Bu usul o'qilgan materialni yaxshiroq eslab qolishga yordam beradi.

3. Matn ustida ishlashning yakuniy bosqichi. Bu bosqichda o'quvchilar matn mazmunini tahlil qiladilar, o'z fikrlarini bildiradilar va xulosa chiqaradilar.

Quyidagi innovatsion metodlar qo'llanadi: "Blum kubigi" metodi. O'quvchilar kubikdagi savollar asosida matnni turli jihatdan tahlil qiladilar.

"Hikoyani tartibga keltiring" metodi. Matndagi voqealar aralashtirib beriladi va o'quvchilar ularni to'g'ri ketma-ketlikda joylashtiradilar.

"To'g'ri va noto'g'ri xulosalar" usuli. O'qituvchi matn asosida bir nechta fikrlarni aytadi, o'quvchilar esa ularning to'g'ri yoki noto'g'ri ekanini aniqlaydilar.

"Faktlar piramidasi" metodi. O'quvchilar matndan eng muhim ma'lumotlarni tanlab, ularni muhimlik darajasiga qarab joylashtiradilar.

Boshlang'ich sinflarda o'qish darslarida innovatsion metodlardan foydalanish bir qator ijobiy natijalarni beradi, jumladan, o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi, mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi, nutq va tafakkurni boyitadi, o'qilgan matnni chuqur tushunishga yordam beradi, ijodiy faoliyatni rag'batlantiradi. Bunday metodlar yordamida o'quvchilar matnni faqat o'qibgina qolmay, balki uni tahlil qilish, baholash va talqin qilishni ham o'rganadilar.

Boshlang'ich sinflarda o'qish darslari o'quvchilarning o'qish savodxonligini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Bu jarayonda matn bilan ishlash o'quvchilarning nafaqat o'qish texnikasini rivojlantirish, balki matn mazmunini tushunish, tahlil qilish, xulosa chiqarish hamda mustaqil fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu sababli o'qish darslarida matn bilan ishlashni samarali tashkil etish o'qituvchidan zamonaviy pedagogik yondashuvlar va innovatsion metodlardan foydalanishni talab etadi.

Matn bilan ishlash jarayoni odatda bir necha bosqichda amalga oshiriladi. Birinchi bosqich – matnni o'qishga tayyorgarlik bosqichi hisoblanadi. Bu bosqichda o'quvchilarni yangi matnni qabul qilishga tayyorlash muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi o'quvchilarning avvalgi bilimlarini faollashtiradi, mavzu yuzasidan suhbat tashkil etadi va matn mazmuniga oid savollar beradi. Shuningdek, matn bilan bog'liq rasmlar yoki kalit so'zlar orqali o'quvchilarning qiziqishi oshiriladi. Bu jarayon o'quvchilarning matn mazmunini oldindan taxmin qilishiga yordam beradi va o'qishga bo'lgan motivatsiyasini kuchaytiradi.

Ikkinchi bosqich – matnni o'qish jarayonidir. Bu bosqichda o'quvchilar matnni ongli, ifodali va to'g'ri o'qishga harakat qiladilar. O'qituvchi o'quvchilarning diqqatini matnning asosiy g'oyasiga qaratadi hamda tushunishga yordam beruvchi savollar orqali ularni faol fikrlashga undaydi. Matnni o'qish jarayonida turli innovatsion metodlardan foydalanish o'quvchilarning faolligini oshiradi.

Matn bilan ishlash jarayonida interfaol metodlardan foydalanish ham katta ahamiyatga ega. Masalan, “assotsiatsiyalar to'ri” metodida o'quvchilar matn mavzusi bilan bog'liq fikrlarini erkin bayon qiladilar. Bu usul o'quvchilarning tasavvurini kengaytiradi hamda ijodiy fikrlashini rivojlantiradi. Bundan tashqari, “savol-javob” metodi orqali o'quvchilar matn mazmunini chuqurroq anglaydilar va o'z fikrlarini ifodalashga o'rganadilar.

Matn bilan ishlashning muhim bosqichlaridan yana biri – matnni tahlil qilish bosqichidir. Bu bosqichda o'quvchilar matndagi asosiy fikrni aniqlaydilar, voqealar

ketma-ketligini belgilaydilar hamda qahramonlarning xatti-harakatlarini baholaydilar. Bu jarayon o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Shuningdek, matn mazmuni asosida o'quvchilarga turli ijodiy topshiriqlar berish ham samarali hisoblanadi. Masalan, matnga mos sarlavha topish, hikoyani davom ettirish, matn asosida rasm chizish yoki rollarga bo'lib o'qish kabi topshiriqlar o'quvchilarning ijodkorligini rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinflarda o'qish darslarida matn bilan ishlashni innovatsion metodlar asosida tashkil etish o'quvchilarning o'qish savodxonligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday yondashuv o'quvchilarning matnni ongli o'qish, tahlil qilish va mustaqil fikr bildirish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, o'qish darslarini qiziqarli va samarali tashkil etishga ham yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdullayeva, G. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T.: O'qituvchi, 2020. – 256 b.
2. Azizxo'jayeva, N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik kompetentlik. – T.: O'zbekiston, 2018. – 240 b.
3. Azimova I. [va boshq.]. – Ona tili va o'qish savodxonligi [matn]: 2-sinf o'quvchilari uchun metodik qo'llanma / Toshkent: RTM, 2021. – 128 b.
4. Aydarava U., Azizova N. O'qish savodxonligi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining – 4-sinfi uchun darslik. III qism./ Toshkent: "Novda Edutainment", 2023. – 80 b.